

Fra «noaidens datter» til «de kristnes mor» Læstadianismens rolle i religionsskiftet

Ifølge fortellertradisjonen er læstadianismens fremvekst i Sør-Troms og Ofoten nært knyttet til fortellingen om Jerpe-Gáddja, også kjent som Karen Nilsdatter (1830-1886). Hun vokste opp i Gratangen, men var født i Jukkasjärvi og ble konfirmert der i 1847. Under oppholdet der kom hun med i den læstadianske vekkelsen og vitnet åpent om sin tro da hun kom tilbake. Hennes vitnesbyrd bidro til at vekkelsen slo rot også på norsk side. Flere samiske predikanter sto frem som dyktige ledere i hennes kjølvann og det kan derfor virke noe underlig at det var nettopp hennes vitnesbyrd som i ettertid ble tillagt så stor betydning. Denne artikkelen søker å kaste lys over hvorfor læstadianismens fremvekst ble så sterkt knyttet nettopp til henne.

ROALD E. KRISTIANSEN

En bearbejdet og noe utvidet versjon av denne artikkelen er tidligere trykket i Axelsson & Sköld (2005).

Nirpi-familien

I sine artikler om læstadianismens historie i Ofoten og Lofoten i Ofoten Folkeblad¹ forteller predikanten Anton Karlsen (1880-1954) fra Beisfjord i Ofoten om ei samisk svenskfødt jente ved navn Karen fra Gratangsbotn som brakte den læstadianske vekkelsesbevegelsen til Norge (Karlsen 1987: 9). Han forteller at Karens vitnesbyrd om sin tro gjorde et så sterkt inntrykk i manges hjerter og samvittigheter at tilhørernes sjeler var i bønn til Gud «både dag og natt for å kunne bli salig». Ryktet om hennes omvendelse spredte seg raskt i Herjangen, Evenesmark, Skånlandsmark og Astafjord. Nordmennene kalte vekkelsen for «finnetusse» og håpet at villfarelsen ikke ville besmitte dem. Vekkelsen forble innenfor det samiske fellesskapet i over 20 år før den til slutt i Bjerkvik spredte seg blant bufolket.

1 Artikkelserien gikk ukentlig i avisen fra 10. januar 1951 til 31. august 1951. Artikkene ble leitt redigert utgitt i bokform i 1986.

Jukkasjärvi kirke på 1800-tallet. Litografi og fargertrykk hos Abraham Lundquist & co, Stockholm.

Det kan synes noe underlig at ei ung samisk jente skulle bli opphav til en religiøs vekkelse som har fått stor innflytelse med varig betydning. Hvem var hun egentlig – og hvorfor fikk hun en slik stilling eller status i vekkelsen at hun er blitt minnet som denne vekkelsens «mor» i Sør-Troms og nordre Nordland?

Jerpe-Gáddja, som hun ble kalt blant samene, ble født 7. april 1830² i en liten kåte i Talma sameby i Jukkasjärvi kirkesogn i Nord-Sverige. Hennes svenske dåpsnavn var Caisa. Faren ble kalt Jerpe-Nikus (svensk: Nils Johansson Nirpi, 1773-1856) og ble i 1792 gift med Anne Larsdatter fra Jukkasjärvi. De fikk fem barn, deriblant sønnen Jomna (John) som senere vil bli omtalt. Etter at Anne døde i 1815, giftet Nikus seg med Brita Henriksdatter Partapuoli (1802-1886) fra Jukkasjärvi. Jerpe-Nikus fikk til sammen syv barn, alle født i Jukkasjärvi.

Mens familien bodde i Sverige var Jerpe-Nikus sterkt henfallen til alkohol og kom ofte i konflikt med andre reindriftssamer som beskyldte ham for reintyveri. Kanskje var dette en medvirkende årsak til at han tok med seg familien og flyttet til Norge i 1836. Ikke alle barna fulgte med til Norge. De eldste ble igjen i Jukkasjärvi, mens de fire yngste barna fulgte med sine foreldre. Foruten Gáddja var det bar-

2 Meyer (1997 II: 159) angir hennes fødselsår til 1833. Ifølge Jukkasjärvi kirkebok ble hun født 7. april 1830 og hjemmedøpt dagen etter. Døpen ble stadfestet i kirken 29. april samme år.

na: Susanna³ (1827-1867), Anne⁴ (1821-1856) og Ole⁵ (f.1835). I Norge ble Gáddja kjent under navnet «Karen Nilsdatter».

Nirpi-familien slo seg ned på Kollbrannskogen (Njuorjovuopmi) like sør for Fossbakken der de levde av den lille reinflokken Jerpe-Nikus hadde med seg fra Sverige. Datteren Gáddja ble tatt hånd om av en småbrukerfamilie i Fjordbotnmark i Gratangen der hun bodde frem til hun som 18-åring skulle konfirmeres. Ryktet om farens mangfoldige og kontroversielle liv fulgte ham på norsk side. Carl Schøyen (1987) nevner at han var kjent som en av de kraftigste noaider i fjellområdene mellom Fossbakken og Vassdalen.⁶ Det ble fortalt at han kunne omskape seg til rein og at han en høst var i følge med noen samer fra Fossbakken til Altevann. Underveis stjal han en ostekiste fra kløvreinen og sprang med den over en foss i Salvaselv. Ingen i følget våget seg etter Jerpe-Nikus. Der han hoppet over fos-

3 Kalles også Synnøve. Gift 1847 med John Henriksen (1825-1870) fra Vassdalen, bosatt etter 1860 i Botnmark, Evenes.

4 Gift 1844 med John Nilsson Soomni (1818-1856) fra Vassdalen, bosatt i Herjangenmark i Ofoten (trolig Øvre Hartvikvann). John og Arne omkom på sjøen den 22. juni 1856 sammen med 5 andre på vei til Ankenes kirke, bl.a. tre av barna til handelsmann Mons Schønning i Bjerkvik. To personer ble berget mens de øvrige ble borte. Bare liket av Arne ble funnet og fikk begravelse.

5 Gift 1860 med Inger Andersdatter (1838-1937) fra Vassdalen. Familien ble bosatt på Ingers farsgård ved Nedre Hartvikvann i Vassdalen.

6 Andre kjente noaider i dette området var Dohar, Gomen og Rasu Rasteče (Rasmus Krutson Nutti, 1735-1814), samt sistnevntes sønn, Rasu Nikolas (jfr. Schøyen 1918: 45).

sen gikk i ettertid under nevnet «Jerpe-sprangeb».

Det hendte i gammel tid at noaidene kjempet om hvem som var den sterkeste. Selv så sent som på 1830-tallet skal slike kamper fortsatt ha funnet sted i Herjangsmark, og Jerpe-Nikus skal ha deltatt i slike «konkurranser». En måte å avgjøre slike kamper, var å vise at man kunne gi et større offer enn de andre. Det ble fortalt at barn under tiden ble ofret i slike kamper ved at de ble sendt ut i marka med en utsmykket rein.⁷ Far til Jerpe-Gáddja skal ha vunnet en slik noaidekamp etter at han hadde gjort et stort brennoffer på Muottavarre (jfr. Schøyen 1977: 45f). Noaiden som ved denne anledningen tapte i kampen, endte opp med å miste sin reinflokk. Senere skal han ha blitt sett vandrende ensom og hvileløst omkring i skogen, inntil han til slutt ble funnet død ved Raudalsvannet. Hvor mye historisk sannhet som ligger i slike fortellinger og hvor mye som er folkelige utbroderinger, er i dag umulig å si noe sikkert om, men de viser i det minste at virksomheten til Jerpe-Nikus var sett på med både mistenksomhet og frykt.

Jerpe-Gáddjas eldre bror, Jerpe-Jomna (John Nilsson Nirpi) ble født i Jukkasjärvi i 1805. I 1827 ble han gift med Ingrid Larsdtr Pingi (1806-1838) og sammen fikk de fire barn. Tre av dem levde opp og flyttet med sine foreldre til Norge i 1840.

⁷ Om det er tale om et reell eller et symbolsk barneoffer, er uklart i Schøyens beretning.

Det hang antagelig sammen med at Jomna for det meste oppholdt seg på Osvoll i Gratangen på 1830-tallet der sønnen Peder ble født (gift med en datter av John Nilsson Tjoggi). Minnet om Jomna er bevart i tradisjonen, ikke minst fordi han ble funnet skyldig i mord og halshugget i Jukkasjärvi i 1841. Tradisjonens fortellinger om ham varierer noe i innhold. Tre skriftlige varianter finnes bevart, den første hos Carl Schøyen (1918: 93f), en annen hos Kristoffer Korneliussen (1963) og en tredje er skrevet ned av Helge Hansson (Jukkasjärvi 1999) på grunnlag av den fortellingen han fikk høre av sin farmor. Hennes svigermor hadde vært til stede under henrettelsen. Beretningen har i overleveringene fått en god del utbroderinger, men de historiske hovedlinjer sammenholdt med rettsreferatene gir et noenlunde klart bilde av hendelsene som kan være av betydning for å forstå den betydning Jerpe-Gáddja senere fikk i læstadiansk tradisjon.

Beretningen tar utgangspunkt i en ung samisk (eller kvensk) mann, Michael Gustaf Henricsson fra Gällivare, som hadde besøkt sine slektninger i Gratangen høsten 1839. Da han i januar 1840 skulle dra tilbake til Sverige, hørte han at Jerpe-Jomna også skulle over fjellet til Jukkasjärvi for å delta på tinget der. De ble enige om dra sammen over fjellet. Fredag 31. januar møttes de i Jerpe-Nikus» gamle og dro derfra av gårde på ski.

Etter et par ukers ferd med dårlig vær, oppsto der en krangel som vedvarte i flere dager. Krangelen toppet

seg ved et sted som rettsreferatet benevner som Watko Moutka.⁸ Striden begynte med ønske om økonomisk godtgjøring for Michaels bruk av Jomnas skinnfell og lue ettersom Michael var dårlig utstyrt for den lange turen. Senere ble Michael anklaget for å ha ødelagt den ene skien til Jomna. Den ville Jomna ha erstatning for. Han ville også ha penger for mat som han hadde gitt til Michael. Under krangelen truet Michael Jomna med maanalaiket – de underjordiske. Michael sa at han ville påkalle de døde for å skade Jomna. Da de skulle gå videre ville ikke Jomna gå foran på grunn av denne trusselen. Idet Michael gikk forbi, tok Jomna sin skistav og slo den i hodet på Michael så han segnet om. Da han så at det enda var liv i ham, tok Jomna geværet og skjøt Michael i hodet. Han åpnet deretter matsekken og fant frem pengene Michael hadde med seg. De tok han og fortsatte så turen, men antagelig påvirket av angst og samvittighetskvaler. Liket lot Michael bare ligge og håpet ingen skulle oppdage det.

Da Jomna samme dag (fredag 14. februar 1841) kom frem til bygden Kurravaara om lag halvannen mil nordøst for Jukkasjärvi, tok han inn på en gård. Folk fortalte i ettertid at han virket nervøs og ofte tittet ut vinduene. Han fortalte de han tok inn hos at han hadde hatt en fattig tiggergutt med seg, men at denne hadde av man

⁸ Antagelig et eide som i dag kalles *Vihikkukuoika*, ca. 3 mil nord for Jukkasjärvi.

Utsnitt fra Áravuobmi/Vassdalen sett fra Lillebálak. Árajávrru til venstre. FOTO: Lars Magne Andreassen.

gel på klær blitt tvunget til å bli etter og det ikke var sikkert at han ville klare å komme seg videre. Morgenen etter dro Jomna selv videre, men oppholdt seg i traktene en tid fremover. Fortellertradisjonen nevner at han i denne tiden skal ha vist tegn på sorg: han gikk med vrent hode og var ufidde i klesdrakten. Det skal også ha blitt

lagt merke til at han hadde godt med penger som han villig brukte av, men uten at han viste noen glede av den grunn.⁹

Da sneen smeltet om våren ble det sist i april funnet et lik noen mil nord

⁹ *Slike opplysninger kan meget vel være fortellertradisjonens utbroderinger. De nevnes ikke i rettsreferatet.*

for Jukkasjärvi. Det fortelles at liket ble funnet av noen barn og at det tydelig bar spor av vold: et blodig ansikt og et sønderskutt hode. Da funnet av liket ble kjent, tenkte folk tilbake og husket den mannen i Kurravaara som hadde overnattet der i bygdelaget ikke lang tid i forveien. Denne opplysningen fikk lovens menn beskjed om. De

fant ut at det kunne ikke være noen annen enn Jerpe-Jomna. På dette tidspunkt var det kjent at han befant han seg et sted i traktene ved Torneträsk,¹⁰ og to menn fra Jukkasjärvi fikk i oppdrag å dra ut på leting etter ham.

Da han ble funnet, spurte de om han visste hvorfor de kom, hvorpå han skal ha svart: «Nog vet jag, att ni kommer för att hämta mig». Under rettsforhøret forklarte utsendingene at de til og begynne med ikke hadde sagt noe om hvorfor de kom før Jomna selv spurte. Da de sa at de var kommet for å ta ham i forvaring på grunn av mistanke om mordet ved Watko Moutka, sa han at han ville følge dem godvillig. Under turen tilbake skal han ha erkjent mordet og tilbudt dem penger for å la ham unnsnippe for å dra tilbake til Norge.

Etter fengslingen tok det ikke lang tid før Jomna bekjente sin ugjerning. Årsaken for mordet var ifølge ham selv dels sinne over krangelen, dels at han fryktet for trusselen om maanalaiset, og dels at han mente Micahel hadde penger. Det fortelles at han en gang lyktes å rømme fra fengslet for å ta seg over til Norge, men at han ble snart innhentet fordi han gikk med fot- og håndjern. Ved rettsaken i Svea hovrett i Haparanda den 27. oktober 1840 ble Jomna funnet skyldig i mord og dømt til døden. Han ble så fraktet tilbake til Jukkasjärvi der henrettelsen skulle finne sted. Søknaden om benådning ble

¹⁰ Muntlige tradisjoner plasserer Jomna også andre steder. Noen mener at han mest sannsynlig ble arrestert i Kurravaara, men rettsreferatet tyder på han ved tiden for arrestasjonen, oppholdt seg ved Torneträsk

avslått og Jomna ble henrettet den 30. juni 1841 ved halshugging i nærheten av Jukkasjärvi kirke. Sognepresten Ingemar Lindstedt som beredte Jerpe-Jomna til døden, beretter i sin dagbok: «Nirpi gick lugn och nöjd till döden med benådadt hjerta och saligt hopp. Icke den minsta tvekan eller darning kunde hos honom under framledningen eller nedläggningen förmärkas» (Jukkasjärvi 1999: 72).

Senere tiders muntlige tradisjon forteller at rettsaken foregikk mens søstere Jerpe-Gáddja gikk til konfirmasjonsundervisning i Jukkasjärvi og at hun ofte samtalte med sin bror i fengslet før henrettelsen. Gáddja ble konfirmert som 18-åring, dvs. vinteren 1847/48, så denne tradisjonen kan derfor ikke være historisk korrekt. Den svenske fortellertradisjonen, i hvert fall i Hanssons versjon, opplyser for øvrig at han ikke ønsket å snakke med sine slektninger i det hele tatt. På den tid Gáddja var i Jukkasjärvi, bodde hun hos sine slektninger. Det var nok snarere samtalen med dem om brorens henrettelse, samt hennes besøk på brorens grav som medvirket til hennes omvendelse – og selvsagt den læstadianske vekkelsen som brøt løs akkurat på den tid Jerpe-Gáddja oppholdt seg i Jukkasjärvi.

Det var i desember 1847¹¹ at Pekka Johansson Raattamaa (1804-1888) ble sendt på «misjonsreise» til Jukkasjärvi som avholdspredikant etter at Læstadius selv hadde lært ham så noenlun-

¹¹ Ifølge Edquist (1922: 152) kom Pekka Raattamaa då i 1846, en opplysning som antagelig ikke er korrekt, jfr. Tawe (1958: 117).

de å lese. Det var avholdsforeningen i Karesuando som sto bak utsendingen,¹² og med seg hadde han et sendebrev fra Karesuandos vakte «till de svarta hedningarna i Jukkasjärvi» (Boreman 1953: 132). Pekka var utstyrt med noen av Læstadius' egne prekenmanuskripter som han skulle lese opp for folket. Pekka hadde i mange år vært kjent for å være en solid drukkenbolt (jfr. Laitinen 1917: 30-33) og for å være både uetterrettelig og uberegnelig. Da han først kom i kontakt med vekkelsen hadde han gjort narr av den og forbannet alt sammen. Broren Juhani Raattamaa hadde imidlertid i samarbeid med Læstadius klart å få ham på bedre tanker, og etter at han var blitt omvendt og kommet til tro, fremsto han – som de troende uttrykte det – som et levende bevis på Guds frelsende og forvandlende makt. Det var kanskje derfor at det ble nettopp han som Læstadius utpekte til å frembære de alvorlige og strenge vekkelsesrop til folket i Jukkasjärvi. I de «minst anstøtelige steder» (Englund 1876) av prekenmanuskriptene heter det blant annet:

För dryckenskap, brännvinshandel och verdensbestyrers skull hafven I icke tid att gråta; svordomarna äro edra morgon- och aftonböner, slagsmål edra suckar, brännvinet eder nattvard, och då ruset stiger åt hufvudet, så begynna edra ögon flyta av huggorm-

¹² Dette var i den såkalte «Konventikkelplakatens tid» da legfolk ikke hadde lov til å forkynde med mindre der var en prest tilstede. Forordningen var i Sverige gjeldende inntil 1855.

Thomas Paave (1827-1912). Foto utlånt av Judith Oldervik, Oslo.

stårar [...] I menen eder hafva Luthers tro, men hafven I Luthers vandel? Den som har Luthers tro i hufvudskålen och en hednisk tro i hjertat, han är med hufvudet i himmelriket och med hjertat i helfvetet. [...] När brännsvinruset stiger i hufvudet, då får ock djefvulen höra sitt namn. Det är hans ära, att människor taga honom till vittne på sitt tal: förmodligen hafva de druckit brorskål med honom, när de öfver allt bära hans namn i munnen» (Englund 1876: 26).

Med et slikt budskap var det ikke å vente at Pekka Raattamaa ble møtt med både hån og spott. Etter hvert gjorde imidlertid forkynnelsen sin virkning, ikke minst da sogneprest Ingemar Lindstedt og hans medarbeider, misjonær og nomadeskolelærer

Carl Johan Grape,¹³ selv ble grepet av budskapet. Lindstedt ble medlem av avholdsforeningen og Grape selv gjennomgikk en alvorlig omvendelse og ble etter hvert et viktig redskap for vekkelsens spredning, både som vekkelsespredikant og som lærer ved de læstadianske misjonsskolene i Lappmarken. Det var ikke minst han som bevirket at Jukkasjärvi sogn i løpet av to år ble så å si helt tørrlagt etter Raattamaas besøk julen 1847. Tidligere hadde sognet vært kjent for å være et område der alkoholen fikk flyte fritt, ikke minst på grunn av de mange omstreifende løsarbeidere som var knyttet til gruvedriften i Svappavaara og Sjangeli.

Sogneprest Lindstedt har i et forsvarsskrift for vekkelsen omtalt den forkynnelsen som lød for folket i Jukkasjärvi: «Han gav liv åt den utlevade sanningen, att det finnes en himmel för den botfärdige, benådade, troende, pånyttfödde, fromme, så som även ett helvete för den obotfärdige, obenådade, otrogne, ogudaktige» (i Edquist 1922: 163). Jerpe-Gáddja ble som 18-åring utvilsomt sterkt berørt av den sterke forkynnelsen om livets to utganger. I likhet med de fleste i Jukkasjärvi, kom hun i denne tiden til personlig anger og bekjennelse og dette forandret hennes liv. Hennes konfirmasjonsundervisning begynte nok en tid etter hennes omvendelse (mars 1848). Den foregikk i Lainio som den gang var anneks til Jukkasjärvi. Gáddja ankom dit den 20. mars og konfirmasjons handlingen fant sted den 2. april. Den

¹³ Om Carl Johan Grape og hans arbeid for vekkelsen, se *Tavve* (1959: 121-123).

ble foretatt av sognepresten Ingemar Lindstedt,¹⁴ med andre ord den samme presten som hadde vært Jerpe-Jomnas sjelesørger i de to ukene han satt fengslet i Jukkasjärvi før henrettelsen. Ved nattverden etter konfirmasjons handlingen fortelles det at Gáddja var sterkt beveget og kom i gråt.

Straks etter konfirmasjonen fulgte Jerpe-Gáddja med reindriftsamene ved vårflyttingen til Norge. Sommeren 1848 passet hun en reinflokk i Stormyrbotn i Gratangen, og det var ved denne tid hun begynte å fortelle om sin nye tro og formane andre om nødvendigheten av å avholde seg fra synd og søke anger og bekjennelse. For henne var det viktig å få frem at man måtte søke tilgivelse hos Gud og sin neste slik at en ikke på den ytterste dag skulle fortares av den evige ild, men få rom i de himmelske boliger. En informant fortalte en tilreisende prest, (senere biskop) Anton Chr. Bang (1840-1913), følgende om hennes virksomhet:

Hun slog seg for brystet, sønderrev sine klæder, kastede sig til jorden, græd og bad og formanede til omvendelse. Denne hendes optræden gav stødet til en religiøs bevægelse, der forplantede sig over alle fjorde og gjelde blandt lapperne i Ibestad og vedvarede i flere aar (Bang 1890: 329).

Det var nok slike uttrykksformer som gjorde at vekkelsen fikk dårlig rykte blant de norske og ble kalt «finnetusse»

¹⁴ Læstadiansk fortellertradisjon tilskriver Læstadius selv rollen som konfirmasjonsprest, bl.a. *Karlsen* (1986: 10). *Dagmar Sivertsen* (1955: 271) gjør det samme. Hennes fremstilling bygger åpenbart på Anton Karlsens beretning. Både *Lysaker* (1958: 434) og *Torp* (1994: 81) følger *Karlsens* og *Sivertsens* feilangivelse.

og ansett som en alvorlig villfarelse. Gáddjas vitnesbyrd fikk likevel stor innflytelse blant den samiske befolkningen. Samtalene hun hadde med folk foregikk til og begynne med hjemme hos dem hun besøkte. Først mente mange at Jerpe-Gáddja måtte ha blitt sinnsforvirret under sitt besøk i Sverige, men etter hvert vakte ordene hennes ettertanke og rørte tilhørernes hjerter til anger, gråt og vekkelse. Mange sluttet seg til hennes nye form for kristendom, ikke minst samiske kvinner som fortsatte på egen hånd med å fortelle andre om sin nyvunne kristentro.

Den første av de aktivt vitnende kvinnene skal ha vært ei ung samejente, Maren Johnsdatter fra Fjordbotnmark i Gratangen. Hun hadde nære slektringer ute på Rolløya, bl.a. et søskenbarn, Inger Anna Thomasdatter (1812-1902), gift med «Gammel-Jo» i Drangen (John Henriksen 1816-1893), senere bosatt i Kjønnu i Skånland. Kristoffer Korneliussen (1969, [manus s.39]) forteller at ut på sommeren 1848 mens Gammel-Jo var på seifiske ute ved Andenes, kom Maren på besøk til Inger Anna. Under samtalene ble denne grepet av Marens alvorlige tale og kom til tro. Inger Anna ble senere leder for vekkelsen blant samekvinnene i sin nærmeste omgangskrets og de holdt samling med bibellesning og salmesang om vinteren mens mennene var på lofotfiske. Carl Schøyen (1918: 58) nevner for øvrig flere navn på kvinner som vitnet åpenlyst om sin nye tro: Skimo-Magge, Vuolle-Ane og Lavre-Elle. Disse kvinnene fortalte med egne ord og på sitt eget språk om

det som hadde grepet deres hjerter. Om denne «kvinnevekkelsen» forteller predikanten Anton Karlsen i mer poetiske vendinger: «Det var som en sommersol som med sine varme stråler varmet deres hjerter til å takke Gud for den trøst de fikk ved å høre på disse samlingene i deres telb» (Karlsen 1986: 11). Om de vitnende kvinner ble det endog laget en sang, hvorav ett vers er bevart (Schøyen 1918:58):

*En lappekvinne hører man,
Som ei på skriften har forstanu.
Guds ånd selv rører tungens lem,
Hun taler gudssord rene.*

Den største æren for å ha vært den første som vitnet om den læstadianske tro, tilfalt likevel Jerpe-Gáddja. Hun er blitt omtalt som «de kristnes mor», dvs. den første som talte «det levende ord» og spredte den læstadianske kristendom til de samiske områdene i Astafjord og Ofoten.

Jerpe-Gáddja ble gift første gang i 1848 eller 1851¹⁵ med Mikkel Johan Nilsen Svonni¹⁶ (1824-1865) fra Vassdalen. Paret bodde den første tiden som ektepar hos hennes foreldre ved

15 Korneliussen (1963: 169) oppgir 22.11.1848, mens Meyer (1997 I: 88) og Olsen, Dynesius & Skålden (1999: 86) mener hun ble gift med Mikkel i 1851.

16 Mikkel Svonni var født i Vassdalen og døde på Kvitfjors. Sammen hadde de to barn: Nils Nikolai (f.1852) og Jonkan (1859-1878), begge født i Vassdalen og død på Kvitfjors. De tok også til seg Anne, datteren til Jerpe Gáddjas søster Anne, etter at foreldrene omkom på fjorden da de skulle ro barnet til åtp i Ankenes kirke. Bare Anne ble reddet. Hun ble senere gift med Thomas Henriksen i Kjønnu i Skånland. Der døde for øvrig også hennes mormor, Brita Henriksdatter Partapuoli, hustru til Jerpe-Nikus, i 1886.

Fossbakken, men bosatte seg i 1850 på østsiden av Vassdalen ved Hartvikelva. Dit flyttet også Gáddjas foreldre to år senere. Søsteren Anna kom også med sin familie fra Jukkasjärvi og bosatte seg der.¹⁷

Vassdalen ble på 1850-tallet et viktig sentrum for læstadianismen i Ofoten og Astafjord, men avstandene var korte over fjellet til Fossbakken og derfra til Gratangen, samt til de samiske distriktene i Herjangsmark, Evenesmark og Skånlandsmark. Hele dette området var viktige sommerbeiteområder for Jukkasjärvi-samenes reinflokker. Allerede samme vår som Jerpe-Gáddja vendte tilbake fra Sverige, kom der troende flyttsamer fra Jukkasjärvi til sommerbeitene i disse traktene og det ble jevnlig holdt oppbyggelsesmøter på deres bosteder. Fra først av var møtene mest til oppbyggelse for de tilflyttende reindriftssamene, men snart begynte også de fastboende å komme til møtene. Som den første av disse forsamlingsholdere i Vassdalen regnes Nils Nilsen¹⁸. Under hans forkynnelse kom det til rørelse og vekkelse. Andre svenske flyttsamer fra denne tiden som forkynte ordet var Nikus Mikkel, Huika Ándaras, Bokkes Ándaras, Skouluk Nikolas og Vuolle Heika. Carl Schøyen mintes selv med stor glede Skouluk Nikolas (Nils Sunna, 1830-1897):

17 Ifølge Meyer (1997 I: 88) døde Mikkel på Kvitfjors. Kristofferens beretning (1963) synes derimot å tyde på at han døde i Vassdalen og at Jerpe-Gáddja først flyttet til Kvitfjors da hun ble gift med Thomas Johnsen.

18 Muligens en sønn av Nils Eriksen Svonni (1773-1816) som slo seg ned på Nordkil i Vassdalen.

Og to mann var det, Skouluk-Nikolas og Rokke Juona, som satt i teltet sommerdagen med hver sin bibel foran seg og utla skriftsteder mens reinen deres gresset i lia og skyene drev over leiren og over bre-isen og inn mellom fjellenes hvite topper. Underlig mange ord var som talt til deres egen stamme. Også her lå de små hunder ved døren, de hadde hjordenes mangfoldighet og kjente klagene til de kalver som søker etter sine mødre (Schøyen 1918:59).

Schøyen møtte for øvrig den sistnevnte i den samiske predikantrekken ovenfor, Vuolle Heika, og hørte ham forkynne til folkemengden mens han sto på en fjøslem ute på marka (ibid.). Det var nok slike «talende menn» Juhani Raattamaa tenkte på da han skrev til de troende i Hammerfest: «Til Ofoten sendte vi ikke fra først av predikanter. Men reinhyrdene har båret Guds ords sæd over fjellene, og de har bevart den ren. Reinhyrdene var ikke særlig ansett i menneskenes øyne. Et solbrent ansikt og en reinskinns pesk var de ytre kjennetegn. Men innenfor dette enkle ytre banket det et varmt hjerte for sin egen og andre sjelers salighet. Så foraktet har Guds sønn alltid vært i verden [...]» (Karlsen 1986: 11f). Utvilsomt kunne nok Jerpe-Gáddja og hennes mange vitnende kvinner regnes med i denne flokk av forkynnende reindriftsfolk, selv om de offisielt ikke var å regne som «predikanter» ettersom de var kvinner.

Etter hvert tok fastboende samer selv over ledelsen av vekkelsen og de troendes flokk. Den fremste stedegne predikant i Vassdalen fra den første

tiden, var en flyttsame ved navn Anders Olsen Nija (1817-1878), også kjent som Huik Ándaras eller Anders Huika (Anders «den høyrøstede»). Han kom regelmessig til Vassdalen utover på 1850-tallet inntil han bosatte seg på gården Gamberg. Da det brøt ut en større vekkelse i dette området i 1858, fikk han en ledende stilling blant de vakte. Denne lederstillingen gikk senere over til Mikkalo Jomna (John Mikkelsen, 1837-1916) som selv var blitt vakt ved Jerpe-Gáddjas vitnesbyrd allerede som 13-åring. Han gikk under navnet Batsák og kom med i predikantflokken en gang midt i 1850-årene og holdt forsamlinger særlig i distriktene rundt Herjangsfjorden. Læstadiansk tradisjon forteller at han selv skal ha besøkt Læstadius og fått fullmakt av ham personlig til å virke som predikant.

De troende i Vassdalen sto i nær kontakt med slekt, familie og venner i Herjangen, Evenes, Skånlandsmark og Astafjord. For det meste var det samer som sluttet seg til vekkelsen, men noen nordmenn kom tidlig med, kanskje allerede på slutten av 1850-tallet. Læstadiansk fortellertradisjon opplyser at de første nordmenn som kom med i vekkelsen gikk inn for å lære samisk for å kunne ta del i møtene og forstå de samiske predikantene.¹⁹ Den læstadianske vekkelsen var dermed i Jerpe-Gáddjas tid, en samisk kristendom, og den forble slik helt frem til

¹⁹ Det er mulig at det her siktes til Petter Bakkejord (Petter Mathirus Pedersen, 1852-1925), predikant og kjent politiker i Ofoten. Han var dessuten stortingsrepresentant for Venstre på Stortinget 1903-09.

1869 da de norske i Ofoten for alvor sluttet seg til vekkelsen. Det at de norske kom med i vekkelsen, synes for øvrig til å ha radikaliseret vekkelsen på den måten at den i større grad utfordret kirken. De mange konfliktene i Evenes og Ankenes i prestene Wexelsens og Anderssens tid (1870-1890) er antagelig forbundet med denne radikaliseringen, men det er en sak vi ikke kan gå videre inn på her.

Da Mikkal Nilsen Svonni døde 9. mai 1865, ble Jerpe-Gáddja alene på sin gård. Ut på sommeren måtte hun derfor ut for å lete etter sláttehjelp. På sin vandring kom hun til Kjønnå i Skånland der hun traff Thomas Johnsen²⁰ som sammen med sin øvrige familie noen år tidligere (muligens i 1853) hadde flyttet fra Drangen i Ibestad til Kjønnå i Skånlandsmark. Moren til Thomas var den før nevnte Inger Anna Thomasdatter som var blitt vakt ved fortellingen om Jerpe-Gáddjas omvendelse. Thomas var 21 år og hadde nylig kommet hjem fra den 20 uker lange fastskolen på Trondenes. Skolen var ledet av stedets dyktige klokker og kirkesanger, Åge Lund (1819-1887). Under konfirmasjonen hadde Thomas blitt lagt merke til av både klokker Lund og sogneprest Hvoslef. Lokalhistorikeren Kornelius-

²⁰ Thomas Johnsen var (flg. Meyer 1997) født i 1844 i Forsåmark i Astafjord av foreldre John Henriksen (1816-1893) og Inger Anna Thomasdtr. (1812-1902), begge født på Tyroskjær i Astafjord og død i Kjønnå i Skånland. Foreldrene hadde 7 barn og Thomas var nr 3 i rekken. Tre eller muligens fire av sønnene ble læstadianske predikanter (nr. 2. Erik, nr. 3. Thomas, nr. 6. Paul og muligens nr. 1. Henrik). Thomas Johnsen døde i 1923 og er begravet på Skånland kirkegård.

sen på Skånland bemerket at Thomas Johnsen hadde meget gode evner. Under konfirmasjonsforberedelsen på Trondenes ble klokkeren så begeistret for ham, at han fikk overtalt gutten til å la seg innskrive som elev ved fastskolen på Trondenes. Thomas Johnsen fikk hus og kost fritt i klokkergården mot at han på fritiden hugget ved og bar vann til huset. Da skoleåret var ute hadde han ervervet seg så stor kunnskap gjennom skoleundervisningen og ved iherdig selvstudium, at han senere virket som lærer i samisktalende og språkblandede distrikter i Nordland og Troms (Korneliussen 1969 [manus]).

Det var først og fremst i Herjangs-mark at Thomas Johnsen arbeidet som lærer. Da Jerpe-Gáddja kom til Kjønna sommeren 1865, var Thomas tilbake til hjemgården fra sitt skolearbeid, og han var derfor en fri mann da Gáddja fikk han med seg tilbake til Vassdalen som sláttekar. På ettersommeren ble han av skolemyndighetene i Evenes tilbudt arbeid som lærer i Herjangs-mark skolekrets, og Thomas tok imot dette tilbudet. Det endte med at han allerede året etter (1866) ble gift med Gáddja. Til og begynne med bodde de i Vassdalen der han fortsatte med å arbeide som lærer, men han og Gáddja flyttet ikke lenge etterpå til Nordre Kvitfors. Skolemesterstillingen beholdt han til langt ut på 1890-tallet. En bror av Jerpe-Gáddja som var gift i Sverige, flyttet til Vassdalen med sin familie og overtok eiendommen etter henne.

Den 13. desember 1878 omkom Jerpe-Gáddjas sønn Joakim fra hennes

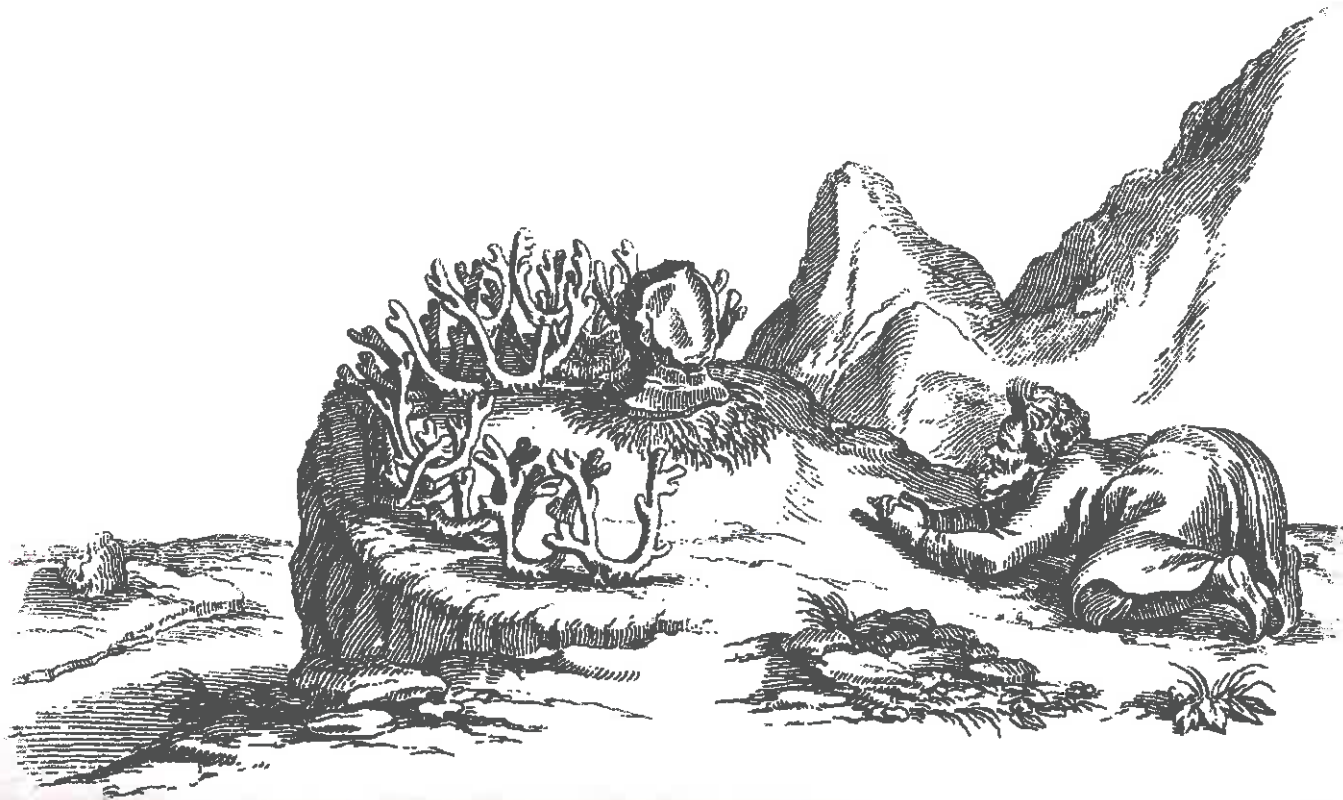
første ekteskap under en jakttur på Kvitforsfjellet. Han ble tatt av et snøskred. Det fortelles (Korneliussen 1963: 171) at de som lette etter ham fant plassen der han lå under sneen ved at en hvit fugl viste dem stedet. Thomas ble i årene som fulgte sterkt engasjert i skolearbeidet i de samiske skolekretsene, så det meste av gårdsarbeidet ble tatt hånd om av Jerpe-Gáddja og Nils, hennes andre sønn fra første ekteskap. Under sine år på Kvitfors opplevde Jerpe-Gáddja å se at den læstadianske bevegelsen vokste seg sterk i hennes område, ikke minst ved besøk av dyktige predikanter fra både Norge og Sverige – ikke minst etter at reindriftssamen Thomas Paave (1827-1912) bosatte seg fast på Kvitfors på 1870-tallet der hans datter Marie var bosatt og gift. Thomas Paave var født i Pajala og skal ha kommet til tro ved selv å ha hørt Læstadius forkynne. Både Paave og hans to brødre hadde i mange år kommet til Skånlandshalvøya (Stuornjárga) med sine reinflokker. Paave ble en usedvanlig folkekjær predikant med virkeområde fra Herjangen i sør til Salangen i nord. Han samarbeidet også med flere andre predikanter, bl.a. Antin-Pieti (Per Anders Nutti, 1825-1898), Erik Johnsen fra Lyngen (1844-1941) og den svenske predikanten i Lannavaara, August Lundberg (1863-1930).

Jerpe-Gáddja døde den 5. mars 1886 og ble begravet på Evenes kirkegård. Hennes mor Brita som også bodde i Kjønna på dette tidspunkt, døde bare 4 dager senere. Sønnen Nils Mikkelsen overtok eiendommen på Kvitfors,

mens Jerpe-Gáddjas enkemann, Thomas Johnsen, ble gift på nytt i 1887 med Margrete Rebekka Nilsdatter (1855-1888) fra Eriksjord i Skånland og bosatte seg der. Hun døde imidlertid allerede året etter, og han ble deretter gift for tredje gang i 1889 med Inger Anna Henriksdatter (1870-1899) fra Husjord, Skånland. Her kjøpte Thomas seg en gård og ble boende der resten av sitt liv. Ved splittelsen mellom Lyngen-læstadianerne og de førstefødte like etter århundreskiftet, valgte Thomas – i motsetning til sine to predikantbrødre – å følge Lyngnepredikanten Erik Johnsen som i 1904 hadde brutt med de Førstefødte (jfr. Kristiansen 2002). Thomas selv ble en fremtredende representant for de læstadianske troende i Skånland og Evenes.

Jerpe-Gáddja som «de troendes mor»

Fra et utenfra-perspektiv på læstadianismen kan det synes noe underlig at en ung kvinne som Jerpe-Gáddja fikk en så stor betydning for den læstadianske tradisjon i Sør-Troms og Ofoten. Læstadianismen som kristen vekkesestradisjon har ved første øyekast en utpreget patriarkalsk struktur der kun menn kan opptre som predikanter. Innad i forsamlingen opprettholdes et tradisjonelt kjønnsrollemønster slik det ble praktisert i den eldre tids bygdekultur. Man kan derfor i tradisjonen finne utsagn hvor det presiseres at Jerpe-Gáddja ikke opptrådte som predikant, men kun som en bekjennende

Tilbedelse av sieidestein slik forfatteren Johannes Schefferus forestilte seg det. Fra boka Lapponia fra 1673.

kvinne som delte sine erfaringer med andre i vitnesbyrdets form. Men det læstadianske kjønnsrollemønsteret er likevel ikke så entydig som det kan virke ved første øyekast. Det har både en «offisiell» og en «uoffisiell» side – og det har dessuten en historisk og teologisk side som tross sin ideologiske patriarkalske forankring likevel er i stand til å tildele kvinner en særegen og betydningsfull rolle for vekkelsen, en rolle som uttrykkes i omtalen av henne som de troendes mor.

Det er en kjensgjerning at kvinner har spilt en stor rolle i læstadianismens fremvekst. Det var for eksempel ved en kvinnes vitnesbyrd (Milla Clemensdotter) at Læstadius selv kom til et åndelig gjennombrudd i Åsele i januar 1844, og det var ved en kvinnes omvendelse at den store vekkelsen i Karesuando begynte i desember året etter. Læstadius sendte i 1847 sin datter Nora til gruvearbeiderne i Kåfjord i Finnmark der store vekkelser snart fant sted. Under Juhani Raattamaas

ledelse, fungerte Mathilde Fokkmann i stor grad som vekkelsens sekretær. En annen kvinne var Maria Jokela som la mye av grunnlaget for at læstadiansk vekkelse fikk fotfeste i St. Petersburg i Russland.

Slike fortellinger om kvinner som «fødersker» av vekkelsen kan sies å fungere som samtidsanalogier til den bibelske fortellingen om «kristendommens fødsel» i Betlehem for 2000 år siden. I læstadiansk bevissthet er de bibelske beretningene ikke å forstå

som kun historiske dokumenter. De er samtidig skrifter som tjener til å belyse de kristnes virkelighet og erfaringer i ens egen samtid. Når vekkelsens ild tennes på ny og den «ekte kristendom» gjenfødtes i Norden ved Læstadius» virke, så forstås dette i læstadiansk tradisjon som en aktualisering av de bibelske hendelsene. De som blir «fødsels-hjelpere» for troens fremvekst er dermed de såkalte vitnende kvinner – de blir så å si samtidens Maria-skikkelser som skaper og bærer frem troen til de personer («apostler») som senere står som vekkelsens talsmenn («talende menn»). Dette er for øvrig i tråd med det gudsbildet som males gjennom Læstadius» prekener. Gud – den himmelske Forelder – skildres ofte i feminine symboler: høna som verner sine kyllinger, reinsimla som slikker kalven ren, kvinnen som dier sitt barn. Når Jerpe-Gáddja blir fødsels-hjelper for læstadianismens frembrudd på norsk side, bekrefter hun den hovedtanke som går som en rød tråd gjennom hele læstadianismens vekkelseshistorie: den unge Gáddja blir selv en «Maria» – en mor for vekkelsen i Sør-Troms og Ofoten.

Der er imidlertid også et annet trekk ved Jerpe-Gáddjas rolle i denne vekkel-seshistorien. Man kan ikke unngå å legge merke til at Jerpe-Gáddjas far var vel kjent – også i de troendes kretser – som en fryktinngytende noaide, og at han levde et høyst kontroversielt liv. Etersom læstadianismen de første 20 årene i Sør-Troms og Ofoten vokste frem i et nesten utelukkende samisk miljø, kan det være fruktbart å betrakte

farens rolle i relasjon til datterens virksomhet. Det er ikke unaturlig å se Jerpe-Gáddjas omvendelse som et oppgjør med farens farlige sjaman-krefter og den eldre tids religiøse tradisjon som disse kreftene representerte. Det var åpenbart for alle at Jerpe-Nikus» krefter ikke førte til et godt liv hverken for ham selv eller hans familie. Det var dessuten lett å sette sønnen Jomnas ulykkelige skjebne i direkte sammenheng med farens rolle – som et konkret utslag av de konsekvensene man pådro seg ved å la seg styre av dens slags krefter noaidene forholdt seg til og gjorde bruk av.

Forholdet mellom far og datter, den farlige noaiden Nikus og den unge kristne Gáddja, ble dermed et uttrykk for den konkrete og direkte kampen mellom gammel og ny tro, mellom sjamanistisk religionsutøvelse og læstadiansk kristendom. Man kan videre argumentere for at gjennom den læstadianske tro og forsamling fikk man en alternativ tilgang til de veldige kreftene sjamanpraksisen tradisjonelt hadde representert. Som «noaidens datter» var Gáddja en potensiell bærer av sjaman-krefter ettersom slike krefter vanligvis fulgte slekten i rett linje. Riktignok hadde aksepten av kirkens kristendom ført til at folk flest i større eller mindre grad hadde fjernet seg fra den gamle religionens praksis, men det var ikke alltid at man fullt ut hadde tatt et oppgjør med den eldre tids forestillinger. Stort sett var den gamle kulturpraksis slutt, men dermed hadde en bare tømt den gamle religionen for innhold uten egentlig å gjøre noe med de kref-

tene den representerte. Gjennom den læstadianske tro fikk man imidlertid en ny og kristen tilgang til den gamle tids noaiderelegions virksomme krefter, og ettersom Gáddja selv var en noaides datter hadde hun de nødvendige forutsetninger for å håndtere dem – og til å vende de åndelige kreftene bort fra det onde og det farlige i retning av det gode slik at de ga tilgang til «Den himmelske Forelder» som ønsket menneskene vel. Denne tilgangen til de åndelige kreftene kunne endog sies å representere en sterkere kraft enn noaidens krefter fordi Kristi kraft tross alt hadde overvunnet endog døden. Ved å holde seg til Kristus-troen, kunne dermed de gode kreftene fra den gamle tid bli tatt med inn i kristendommen og brukes for eksempel til å ta bort sykdom. Ved hjelp av den makt som lå i Gudsordet, kunne en dessuten temme og kontrollere de farlige og onde kreftene, og ved å organisere den læstadianske vekkel-sen gjennom et fellesskap av samiske predikanter, fikk man et tydelig alternativ til den eldre tids noaidere og det siida-fellesskap som var i ferd med å gå i oppløsning fordi man i stadig større grad ble fastboende og fikk sitt arbeid knyttet til husdyrhold, gårdsdrift og fiske. Gjennom det kristne og læstadianske fellesskapet kunne man fortsatt styre det samiske fellesskapet i henhold til interne normer og verdier, om enn omfortolket i forhold til en kristen og læstadiansk referanseramme.

I stedet for den eldre tids siida-ledere og noaidere, ble dermed de læstadianske predikanter voktere og forvaltere av tilværelsens krefter innenfor det

læstadianske trosfellesskapet. En viktig del av deres virksomhet var knyttet til håndteringen av de virkelig farlige kreftene – de krefter som til enhver tid truet menneskers liv. Predikantene ble ofte brukt til å helbrede sykdommer – slik noaidene tidligere hadde vært brukt til å hjelpe de syke. Predikantene hjalp også folk med mange praktiske råd i dagliglivet – slik siida-lederne hadde gjort i den gamle samiske samfunnsordningen. I læstadianismen fant man forbildene for denne type praksis i Skriften selv: slik Kristus helbredet sykdommer, og slik Paulus skrev og belærte de kristne om hvordan de skulle leve, virket de læstadianske predikantene i den samme ånd blant sine trosfeller. De kunne f.eks. lese for sykdommer, ta bort verk og stoppe blod. Et særlig viktig aspekt ved deres oppgaver var knyttet til livets kritiske overgangsfaser. De ble ofte tilkalt til å foreta hjemmedåp når et barn ble født. De kunne også bli tilkalt, eller de kunne komme på eget initiativ, til den som sto i ferd med å forlate livet. Dødsøyeblikket har i samisk tradisjon alltid vært ansett som viktig for menneskets endelige skjebne, og denne forståelsen ble også tatt med inn i den læstadianske tradisjonen. I dødsøyeblikket kunne de virksomme kreftene i tilværelsen settes inn i en kristen sammenheng. Predikanten kunne bruke sin autoritet og myndighet til å sette den døende fri til å nyte evig liv og salighet dersom en bare viste ekte anger og bot. Omvendelse på dødsleiet ble et sentralt anliggende for de læstadianske predikantene. Slike omvendelser ble ofte

kunngjort i forsamlingen slik at de ble offentlig kjent blant de troende. Slik ble den enkelte oppmuntret til selv å tenke alvorlig gjennom sine egne valg før en kom i tilsvarende situasjon. Ved dødsøyeblikket anså man tilværelsens krefter som særlig tilgjengelige og påvirkelige. Predikantene (så vel som andre personer) kunne benytte denne anledningen ikke bare til å omvende den enkelte, men også til å sende farlige og uønskede krefter ut av verden med den døde slik at de ble tatt med inn i de dødes rike langt borte fra de levendes verden.

En slik praksis var vel kjent fra den gamle religionen. Man kunne f.eks. ta den døendes hånd og stryke over et sted på kroppen der en selv hadde ondt og be om at den døende måtte ta med seg plagene dit en skulle. De farlige kreftene som var knyttet til sykdom og avmakt ble derfor i predikantenes virksomhet knyttet til sjelesorgen overfor de som selv snart skulle dø. Døden og det evige liv ble dermed svært sentralt i den læstadianske forkynnelsen, og gjennom påminnelsen om livets to utganger, enten himmel eller helvete, betonte man hvor viktig det var å ta en rett avgjørelse allerede før en ble konfrontert med dødsøyeblikket. Jerpe-Gáddjas erfaring med læstadiansk kristendom i Jukkasjärvi, sammenholdt med brorens tragiske skjebne, virket derfor sannsynligvis sterkt inn på henne og tilskyndet henne i avgjørelsen om sin egen omvendelse. Predikanten Anton Karlsen betoner da også nettopp dette aspektet i sin omtale av Jerpe-Gáddjas forkyn-

nelse da hun begynte å virke blant sin familie i Norge:

Når Guds ord ble dem forklart og kom dem til kunnskap, kjente hver og en i sin samvittighet at de ikke var ferdige til å gå inn i evigheten. Mange lengtet i sine sjeler etter å være beredt og ferdig til den reisen som forestår alle mennesker, nemlig reisen til evigheten» (Karlsen 1986: 11).

I sitt oppgjør med farens religion ble dermed Jerpe-Gáddja et synlig og konkret symbol for frembruddet av en ny tid der læstadianismen fremsto som en nyvunnet og stedegen samisk kristen religionsform. Gáddja ble fremfor alt symbolet på den gode og den sterkeste livskraften, Guds kraft. At hun som var «noaidens datter» ble til «de troendes mor», viste for alle og enhver at hennes kristendom representerte en kraft som maktet å overvinne de farlige noaidekreftene. Ved at hun holdt fast ved sin tro og bekjennelse, demonstrerte hun at Guds kraft ikke bare er til hjelp for lykke i dette liv, men til hjelp både i liv og død – og for det evige liv.

Forfatteren

Roald E. Kristiansen er født i Narvik i 1953. Han har doktorgrad i religionsvitenskap fra Emory University i Atlanta, USA. Han er nå ansatt som førsteamanuensis ved Institutt for religionsvitenskap ved Universitetet i Tromsø. E-post: roald.kristiansen@sv.uif.no

Roald Kristiansen:

»Noajde niejdas» «ristagisáj æddnáj». Læstadianisisma religiävna målssomin

Särmedidde Anton Karlsen (1880-1954) Ušmas Ufuohlds, subtsas lij sáme Svierigirriegádum najtiso namman Gáddjá, Rixtages, gut buotij læstadianisisma gáhttsáman Vuodnáj. Sám subtsas Gáddjá vihtamus devoj ulmutijit. Sámka Gáddjá vihtamus birra jählelit oahhoj Ufuohltán ja Ástaferda girkkosuognan. Gáhttsám lij dássu sámij gaskan badjel 20 jage, ávdáldat dat Ráhkán aj láttijda jåvoddij.

Le galla háltova imálasj gá nuorra sáme neitsiesj galgaj sjáddat máddon jähkkuj mij la oahhoj stuorra vájkkudisfármov gitta ulmutij. Gál lij dal hájn sám – ja mánen oahhoj dákkir posisjónáv ja státusav muhttoduroom gáhttsáma «ieddnen» Oarje-Rámsán ja nuortia Nordlándan. Mán jáhkáv Gáddjá status «gáhttsáma ieddnen» læstadianisisma árbbeddij milta la tjanádum suv roallaj dagu vuossstábiellen áhttes ásskuj ja viehjes vájves oassoj.

Gáddjá lij Nirpi-fuolkes ja bídij Vuodnáj suv ájgáddij siegen gassko 1830-jagij. Sij áruvjin Njuorjovuopmij oarjjein Runggogiera gán- ná viessun állusojtos májt áhttes lij Svierigis fievrrin mánen. Suv áhtte, Jerpe-Nikus, lij nav gásk Schøyen tjállá girjen Tre stammers máte dávdos noajde, noajde gut dávdástij ja tjuovoj dállusj áskov. Sám lij guokti válddum, ja oahhoj Gáddjá (gástadum Caisa) suv nuppe gállasvuodan. Vuostasj gállasvuodan oahhoj bárnov Jonna (r.1805). Mámmel gá fuolkke jáddij Vuodnáj, bídij Jonna ilu Vuodnáj, ja áruvji Sis Rámsán guhkes ájge.

Subtsas Jerpe-Nikusa bárnov birra, Jerpe-Jonna, lij ulmutij gaskan dávdos gá sám lij duobbmáldallam ulmutjav lij gáddám Čohkkirasán jaget 1840, ja iesj gáhtteduošj dáppen dán dieht jagev mámmela. Gá suv nuorav oahhoj, Gáddjá galgaj skalluj láhkát jaget 1847, manáj sám Čohkkirasáj gámmá áruvji fuolkes siegen láhke jaget. Iur gá sám lij dáppen de læstadianisisma gáhttsom álgij dán Svieriga ádgnan, ja Gáddjá tjuovvogašij dávu gáhttsáman. Gá de bídij ruoptus Áruvuopmij giesev mámmel (1848), dávdástij sám jáhkav ja ietjas átsáddallamij, ja hávdáldáj ulmutijit gáhttsot ja buoráhtusáv dákkat sullojás dieht. Sámmi dáhkín ietjá sáme ma aj giesseguohdombájkij lidjn áloj- disájn. Dát gáhttsám sámij gaskan ricsáddáj ja gávdoláhtij dállusj áskov ja dagoj. Dámen mámmela Jerpe-Gáddjá sjattaj tjanádum dán radikála jáhkorevoddádussáj sám gávdoláhtij bájkolásk áskorevoddáman. Mádm sám ávdástij rissalásj jáhkav de suv áhtte gávdástij dállusj áskov. Noajdeállam sáme læstadiánuvrrusin gulluj dállusj ájggáj, dát lij juoga májt sij hilggun ja guodin ietjas læstadianisisma gáhttsáma ja jáhko báktu. Læstadianisisma nuort sjattaj jáhkkon mij gulluj ádd ájggáj ja gulluj rissalásjvuohhtaj mij lij ruohhtsodam sij ietjasa birraj ja ietjasa giellaj ja hiebaduroom sáme dávdá ja ároojda. Dát lij viesso rissalásjvuohhtaj ja itijij gullum dán rissalásj- vuohhtaj mij girkkon gulluj, juoga mij ilu sjattaj riidáon sámij ja girko ja girkkoherráj gaskan Ufuohld girkkosuognan (Onká ja Evenáššie). Akta gut lij nuormus riidáon girkkon lij Gáddjá máte boadidne, Thomas Johnsen, Husmarokkies, Loabakales. Sám riidálij Evenáššie girkkoherráj, Jakob Andersen, suv spiritisisma berustimij dieht. Dát dáro girkkoherrá lij sám gut dállusj náhtij ágoj tjuovoj gudá jábmevij ietjas dievonastussan adni, mádm Gáddjá ja dá nuppe læstadiánuvra lidjn sij gudá tjuovvun ielle rissalásjvuodav mij lij riidmasin ja tjuovvogašin.

Gá Jerpe-Gáddjá áhttes dállusj jáhkav vuostelá de sjattaj sám tjelggá gávdoláhtikán dán ádd ájggáj gámmá læstadianisisma lij ádd ja bá- kallasj sáme rissalásj ásko. Gáddjá sjattaj vuostálij gávdoláhtikán dán buoremus ja gievramus iellemfármuj, jubmela fámmo, mij vuohhtaj báhu fámo badjel. Gá sám, gut lij «noajde niejda» sjattaj «ristagisáj ieddne», de vuosešij dat gávkajda suv rissalásjvuodan lij fámmo mij nagáj vuohhtet várnillaj noajdefármov badjel. Mádm suv viehjes vuosešij suv ágoj báktu mij máhtta dáhpáduvov jus dállusj fámmot tjuov- vo, de Gáddjá tjelggasij vuosešij jus rissalásjvuodav tjuovvo ja dávdásta, de jubmela fámmo váldá dámpi buorissjennáduvov ja vuorbeev, ij dássu dán iellem, válla aj viehkes iellemij ja jábmenij – ja iehkeva iellemij.

Litteratur

- Axelsson, Per & Sköld, Peter (red.), Ett folk, ett land: Sápmi i historia och nutid. Umeå: Centrum för samisk forskning, Umeå universitet.
- Bang, Anton Chr. 1890. Kirkehistoriske smaastykker. Christiania.
- Boreman, Per. 1953. Læstadianismen: Fennoskandiens märkeligaste väckelse och dess förhållande till kyrkan. Stockholm.
- Edquist, Märta. 1922. Lars Levi Læstadius. Stockholm.
- Englund, J. A. 1876. «Lars Levi Læstadius: En kyrklig tidsbild» i Teologisk tidskrift, s.24-44.
- Jukkasjärvi 1999. Jukkasjärvi från år 1600 till år 2000: Dokumentation. Näringar seder och bruk. Jukkasjärvi Hembygdsförening 1999, s.70-82. [Inneholder utdrag fra presten Ingemar Lindsteds dagbok, Helge Hanssons beretning fra den muntlige tradisjon, og utdr g fra rettergangsprotokollen.]
- Karlsen, Anton. 1986. Den læstadianske bevegelses historie. Beisfjord.
- Korneliussen, Kristoffer. 1963. «Karen Nilsdatter Nirpi i Håloygminne 11/2: 165-172.
- Korneliussen, Kristoffer. 1969. Kirken og menighetslivet i Skånland gjennom hundre år. Harstad: Bokens manuskript inneholder noe mer enn det som er tatt med i den trykte boken. Manuset finnes i arkivet etter Kristoffer Korneliussen i Skånland kommunes bygdemuseum.
- Kristiansen, Roald. 2002. «På kristendomstur med Erik Johnsen: Misjon og splittelse i læstadianismen» i «Väckelsen utan gränser: Lars Levi Læstadius og den læstadianske bevegelsen. Rapport fra seminar i Pajala, Sverige, 23-24. januar 2001. Institutt for religionsvitenskap, Stensilsiserie D-01, s.61-86.
- Laitinen, Aatu. 1917 [2002]. Minnen från Lappmarkens kristendom. Haparanda.
- Lysaker, Trygve. 1958. Trondenes bygdebok. Harstad.
- Meyer, Tore (red.). 1997. Folk og siekt i Trondenes I – II. Harstad 1997.
- Olsen, Aslaug; Dynesius, Anna Huuva & Skåden, Asbjørg. 1999. Det grenseløse folket. Bind 2: Slekten Partapuoli. Skånland: Skániid girjie.
- Rasmussen, Ann Ragnhild. 1985. «To sentrale personer i læstadianismens historie» [L.L. Læstadius og Jerpe-Gáddja] i Hinney og omegn Sameforening. Årbok 1985, s.60-62.
- Schøyen, Carl. 1977 [1918]. Tre stammers møte. Oslo.
- Sivertsen, Dagmar. 1955. Læstadianismen i Norge. Oslo.
- Tøwe, Wilhelm. 1958. Jukkasjärvi kyrka och bygd 350 år 1607/8-1959. Luleå.
- Torp, Eivind. 1994. Fra markafinn til same: Etnopolitisk mobilisering i en læstadiansk kontekst. Umeå.